

DELAJSKO GIBANJE V ŠKOFJI LOKI PRED DRUGO SVETOVNO VOJNO

V svetel spomin tovarišem »Strokovne skupine oblačilnih delavcev JSZ Škofja Loka, ki so padli kot žrtve nacističnega terorja v dneh narodnoosvobodilne vojne 1941—1945:

Valentinu Severju,
Antonu Fojkarju,
Janezu Marteljaku in
Francu Pircu.

Uvod

Pri opisovanju razvoja delavskega gibanja, ki je v letih pred drugo svetovno vojno pogosto sicer drugače zelo mirno Škofjo Loko razburjal, je morda prav, če pojasnimo tudi vzroke, zakaj je to gibanje nasproti drugim krajem v Sloveniji nastalo razmeroma precej pozno.

Škofja Loka, pred davnimi leti fevd in lastnina freisinških škofov, je v svoji strukturi do prve svetovne vojne in deloma še kasneje ohranila močan značaj cehovskega mesta. Škofja Loka je bilo mesto drobnih obrtnikov, ki so živeli povsem drugačno življenje kakor industrijski delavci. Po prvi svetovni vojni pa se je tudi v Škofji Loki razvila klobučarska industrija. Kljub industrijskemu načinu dela je miselnost zaposlenih delavcev še nekaj časa ostala na ravni cehovskih pomočnikov. Znano je, da so le-ti svoje odnose do mojstrov, kasneje do delodajalcev urejali bolj po domače. Poskusi, da bi se združili v kako organizacijo, so vedno naleteli na močan odpor pri samem delodajalcu, pa tudi pri ostali javnosti.

Prav iz tega razloga je bilo v Škofji Loki zelo težko pridobiti delavce, da bi se včlanili v delavsko strokovno organizacijo in tako enotni branili ter uveljavljali svoje osnovne pravice. Šele mlajša generacija delavcev je to miselnost zavrgla in se pridružila sama od sebe brez vsake agitacije organiziranim vrstam delavstva. Tako smo bili priča rojstva nove sile, ki je v svojih osnovah povsem spremenila delavčev odnos do svojega delodajalca. Dobili smo delavca, ki se je zaradi življenjske stiske, izkoriščanja in brez zaščite, postavil na lastne noge in začel uveljavljati zahtevo po enakopravnosti, katero mu je nekdanja družba odrekala.

Seveda ta pot ni bila lahka. Zahtevala je veliko dela, naporov in truda, da je prebila ovire in zapreke, ki so se ji stavljale na pot. Če bo pričujoči zapis osvetlil vsaj del teh naporov in borb, je njegov namen dosežen.

Začetek gibanja v Škofji Loki

Na rednem letnem občnem zboru jugoslovanske strokovne zveze v juniju leta 1933 v Ljubljani je bilo med poročili o delu in razvoju JSZ povedano med drugim tudi tole:

»Pravkar so započeli akcijo za odpravo nerednosti in zaščito mezd tudi delavci v tovarni 'Šešir' v Škofji Loki.«¹

Povedati je treba, da je bilo pred leti delavstvo tega podjetja enotno organizirano v JSZ. Ker pa so bili delavci, in sicer povečini, mnjenja, da jim priborjenih pravic nihče ne more odvzeti, so začeli opuščati svojo borbena strokovno organizacijo. Podjetje je seveda to slabost delavcev kaj dobro izkoriščalo. Medse so se zniževale in v zadnjih letih dosegle 50 % znižanje, poleg tega pa so tudi druge razmere v podjetju postajale vedno bolj neznosne.

Začeti delo na obnovi delavske strokovne organizacije seveda ni bilo lahko. Delavci so bili toliko ustrahovani, da se niso upali postaviti se po robu šikanam in izkoriščanju. Končno so delavci le spoznali, da taka pot ne pelje do izboljšanja, pač pa v vedno večjo odvisnost od podjetja, ki spretno izrablja ta položaj v svojo korist. Precej časa je trajalo, da so se delavci opogumili in sklenili vključiti se v borbene vrste organiziranega delavstva. Pobudo za organizacijo so dali tovariši: Tine Sever, Jaka Pintar, Janko Šink, Janez Martelj, Anton Fojkar, Polde Polenec, Anton Pirc, Franc Logonder, Alojz Malovrh, Stane Konič, Miha Škrli in drugi. Ti so takoj šli v akcijo in — seveda v popolni tajnosti — sklicali sestanek, da izvedejo organizacijo. Sestanek 8. junija 1933 v paviljonu gostilne Plevna v Škofji Loki je povsem uspel. Velika večina, nad 80 delavcev, so vsi kot eden dali izjavo, da se včlanijo v JSZ in osnujejo samostojno skupino oblačilnih delavcev. Pri razmerah, ki so tedaj vladale ne samo v podjetju marveč splošno povsod v Škofji Loki, je bil to zelo predrzen korak. Podjetje se je začelo takoj zanimati, kateri izmed delavcev so dali pobudo za to, za podjetje tako nezaželeno akcijo. Toda za represalije proti pobudnikom je bilo že prepozno, kajti delavci so bili že trdno odločeni braniti svojo osnovno pravico, da se organizirajo in enotno branijo svoje osnovne življenjske interese.

Želja po enakopravnem sodelovanju

Na svojem prvem sestanku je delavstvo svoje stališče povedalo tako podjetju kot škofovski javnosti z naslednjimi besedami, katere je objavila Delavska pravica:²

»Upamo in želimo, da bo vodstvo tovarne razumelo pravico skupnosti, ki jo ima delavstvo v zaščito svojih gmotnih in socialnih interesov, kakor jo imajo vsi drugi stanovi, med temi tudi delodajalci. Delavstvo pa se ni organiziralo zgolj zato, da zaščiti svoje gmotne interese v tovarni, temveč, da si to pribori in uveljavi tudi v javnosti in družbi. Zato delavstvo ni in nikdar ne bo po svoji strokovni organizaciji stavljal pretiranih in neupravičenih zahtev. Delavstvo zna upoštevati razmere časa in se tudi prilagoditi neugodnim gospodarskim razmeram. Če pa so dane možnosti, potem pa se delavstvo zaveda, da mu za njegovo pošteno delo pripada tudi pošteno plačilo, ki naj mu omogoča človeka vredno in dostojno existenco. Te pravice mu ne sme nihče odrekati. Ponovno poudarjamo, da se je delavstvo naše tovarne organiziralo zato, da zaščiti svoje interese in da kolektivno izravnava svoja pereča vprašanja v podjetju. Želimo, da bi imela organizacija v podjetju čim manj dela. Organizacija bo vselej pripravljena nastale spore in nesporazume, ki izvirajo iz delovnega razmerja med

delavstvom in podjetjem, urejati mirnim potom. Delavstvo, ki sedaj še ni pristopilo v organizacijo, pa naj ve, da je vsak neorganiziran delavec sokriv za krivice, ki jih moramo trpeti. Zato vsi v organizacijo, da bo veriga sklenjena in da skupnost ne bo trpela.»

Poštena in odkrita beseda, s katero so zbrani delavci samo manifestirali svojo osnovno pravico združevanja, daje edina upanje, da bodo delavci prek svoje svobodne in neodvisne delavske strokovne organizacije uveljavljali kot enakopraven faktor svoje osnovne pravice.

Mesec dni po ustanovitvi strokovne skupine oblačilnih delavcev v sklopu JSZ, je podpisnik skupine v strokovnem časopisu JSZ, Delavski pravici,³ napisal zanimivo poročilo o stanju in vzdušju, ki je vladalo pri delavcih v podjetju. Takole se glasi:

»Odkar je naša velika delavska družina v tovarni 'Šešir' pristopila k strokovni organizaciji, je ta dobila popolnoma drugo obličje. V delavstvu se oživlja zavest skupnosti, solidarnosti in medsebojne ljubezni. Iz prejšnje brezbriznosti, otopelosti in malodušja vstaja sedaj v delavstvu zavest, da bo v skupnosti in bratski medsebojni ljubezni zmožno kljubovati vsem viharjem, ki rušijo gmotne, socialne in moralne pravice delavstva. Naša organizacija v tovarni šteje že 110 članov in članic, ki so prav vsi trdno prepričani vztrajati in delati za procvit organizacije in izboljšanje svojega položaja. Samo neznatno število delavcev je še, ki se naše velike družine izogiba, ker še ni prodrlo iz teme nezavednosti. Želimo, da tudi ti skoraj spoznajo, da spadajo v našo družino in se z nami ramo ob ramo bore za skupne interese nas vseh. Naša parola je: Kdor ni z nami, je proti nam. Delavci imamo vsi enake težnje, zato moramo imeti tudi enake dolžnosti v borbi za odpravo krivic. Pričakujemo, da bomo v kratkem prejeli od oblasti odobrena pravila naše skupine. Ko bomo pravila prejeli, bo ustanovni občni zbor in bo s tem naša skupina postala pravno veljavna organizacija. Skrbimo, da bomo na ustanovnem občnem zboru mogli ugotoviti, da je vse delavstvo podjetja v naši družini, kar naj bo za zgled ostalim podjetjem, nam pa garancija, da se približujemo izboljšanju svojega položaja. Naj bo naša organizacija v ponos nam samim, našemu podjetju in vsej javnosti.«

Enotnost delavcev

Pripravljalni odbor se je resno in temeljito lotil svoje naloge. V nedeljo 13. 8. 1933 je bil v vrtnem paviljonu gostilne »Plevna« v Škofji Loki že ustanovni občni zbor »Strokovne skupine oblačilnega delavstva« v Škofji Loki. Pa naj nam o poteku tega zbora govori tedanji dopisnik, ki je to edinstveno delavsko manifestacijo opisal takole:

»V nedeljo, dne 13. 8. 1933, se je v vrtnem paviljonu gostilne 'Plevna' na Suhi vršil nadvse dobro uspel občni zbor 'Strokovne skupine oblačilnega delavstva' v Škofji Loki. Tega občnega zbora se je udeležilo domalega vse delavstvo tovarne 'Šešir' in s tem dokumentiralo razumevanje za složno delo v organizaciji. Predsednik pripravljalnega odbora tov. Tine Sever je ugotovil, da je občni zbor sklepčen, ker je navzočih 115 članov in članic. Pozdravil je vse navzoče in otvoril občni zbor s sledečimi besedami: Z današnjim občnim zborom stopa naša novoustanovljena skupina v življenje kot pravno veljavna organizacija. Današnji občni zbor bo položil temelj našemu bodočemu delu in borbi za pravice delavstva, ki mu v družbi pripadajo. Vsak izmed nas dobro ve, kako zaželeno in res potrebno je bilo zbližanje delavstva v strokovni organizaciji. Ni pa vsakomur znano, koliko se bo treba še učiti in vežbati, da bomo

Delavci tovarne klobukov, organizirani v JSZ, na izletu 1. maja 1936 pri Sv. Joštu

postali res prava delavska enota, ne samo na zunaj, marveč tudi na znotraj. Pretežna večina delavstva ima o današnjem slabem položaju različne pojme in nazore, ki so več ali manj še zelo oddaljeni od pravega cilja. Treba bo predvsem gledati na to, da bo imelo naše mišljenje in delo enoten cilj. Šele potem bo imela naša organizacija pravi pomen. Če tega ne bi bilo, bi bila to fronta brez bojnega načrta in kot taka za borbo nesposobna. Da bomo dosegli resnično dobro organiziran kader borcev, ki bo ustrezal vsem zahtevam, bo treba, da se s sestanki, shodi in delavskimi časopisi izobražujemo in tudi temeljito korigiramo svojo notranjost. Dobro izobražen delavec ne bo nikdar klonil in ne bo postal izdajalec pokreta. Delavca je privedla skrb na rob propada največ lastna nevednost, sebičnost in nesmisel za skupnost. Kakšno moč ima dobra organizacija, razvidimo zlasti, če se ozremo na organizacijo kapitala, ki je delavstvo skoraj popolnoma razorožil. Skoraj neverjetno je, da bi bila katera koli tehnična ali znanstvena veda tako popolna, kakor je popoln način izkoriščanja delavstva. Proti temu je edini lek močna in izrazita delavska organizacija. Zato pa glejmo, da bomo vse nasvete, ki nam jih daje iz bogate zaloge izkušenj naša centrala, naš delavski časopis, skrbno osvojili in dobro razumeli, da bomo znali reševati težka vprašanja, ki stojijo pred nami.

Drugi člani pripravljalnega odbora so podali stvarna poročila za ustanovitve skupine. Do sedaj šteje skupina 115 članov in članic. Pristopajo pa še vedno novi tako, da bodo polagoma pristopili tudi tisti, ki dosedaj še niso spoznali važnosti strokovne organizacije. Pri volitvah je bil soglasno in z velikim odobravanjem izvoljen naslednji odbor: Tine Sever, Janez Ramovš, Janko Šink, Alojz Potočnik, Alojz Malovrh, Antonija Justin in Ivanka Trtnik. V nadzorstvo pa: Jakob Pintar, Janez Marteljak in Karel Jenko.

Prisotni zastopnik JSZ je obrazložil namen in pomen strokovne organizacije v borbi za delavske gmotne in socialne interese. Nazorno je pokazal, kakšno nalogo ima posamezen član v tej delavski družini, dalje odbor in centrala kot matica krščansko-socialističnega delavskega pokreta. Pri slučajnostih se je razvila zanimiva debata, ki je posegla v vsa drobna vprašanja vsakdanjega življenja delavstva v tovarni in izven nje.«⁴

Delavstvo na preizkušnji

Povsem razumljivo je bilo, da podjetje ne bo mirno sprejelo tega dejstva, kajti predobro se je zavedalo, da nima sedaj pred seboj razdrobljene mase, marveč kompaktno in monolitno, ki bo terjala in skušala uveljavljati ter popravljati težke razmere delavcev v podjetju. Zopet se moram poslužiti besed pisca iz Škofje Loke, ki je nekaj mesecev po ustanovitvi strokovne organizacije opisal to stanje takole:

»Komaj dva meseca je preteklo, kar so prvi pionirji započeli akcijo za ustanovitev strokovne organizacije v tovarni in že je ustvarjena močna, skoraj stoodstotna in disciplinirana skupina oblačilnih delavcev. Organizacija je pravkar prestala težko preizkušnjo v borbi za gmotne in moralne interese delavcev. Podjetje ni povsem razumelo, zakaj se delavstvo poslužuje te svoje zakonite pravice. Opažala se je rahla reakcija, ki je iz dneva v dan rastla in slednjič dosegla svoj višek s tem, da je podjetje začelo odpuščati in preganjati organizirano delavstvo, med temi tudi glavne funkcionarje organizacije. Podjetje pri tem gotovo ni računalo, da bo delavstvo nastopilo tako složno in disciplinirano brez najmanjšega incidenta. Začela in zaključila se je prva faza defenzive organiziranega delavstva, ki je uravnala vsa trenutna sporna vprašanja brez vsakih žrtev na eni in drugi strani. Vodstvo tovarne se je pri tem lahko prepričalo, da se delavstvo ni organiziralo iz kakšnih sovražnih namenov proti tovarni kot taki in njenemu vodstvu. Prepričalo pa se je tudi lahko, da delavstvo zna ščititi svoje socialne, gmotne in moralne interese v podjetju kakor tudi drugje. Zahteva delavstva je ta, da ga priznajo v podjetju kot docela enakopravni faktor, ker je delavstvo tako v produkcijskem kot glavnem procesu glavni in najvažnejši činitelj. Ponovno smo že poudarili, da se delavstvo vsak dan bolj zaveda, da v tem procesu nima le dolžnosti, temveč tudi pravico, in sicer najmanj pravico do človeka vrednega in dostojnega življenja. Skromne so te zahteve delavcev in še pri teh delavci mnogo popuščajo, zlasti če vidijo, da gospodarske razmere v podjetju niso ugodne. Delavstvo želi, da bi med njim in podjetjem vladalo lepo sožitje, ker je le od tega odvisna blaginja podjetja in delavstva. Zato je prej ko slej potrebno, da se delovno razmerje med podjetjem in delavcem uredi tako, da bodo v bodoče izključeni razni spori in bo delavstvo vedelo, kakšne so njegove dolžnosti in pravice do podjetja, prav tako pa podjetja do delavca. Ne želi pa delavstvo, da bi nekateri odgovorni in neodgovorni činitelji žalili osnovne kakor tudi zakonite pravice delavcev. Zato bomo tudi proti tem vselej nastopili s svojo organizirano močjo. Tovariši in tovarišice! Pokazali smo, da nočemo biti orodje in igrača nikomur. Spoznali pa smo, da je le v enotni in disciplinirani organizaciji naša moč, naše zavetje in tudi naša zmaga!«⁵

Da ni vse skupaj ostalo samo pri besedah, nam pove zapis iz zapisnika eksekutive vodstva podjetja, katerega lastnik je bila Zadrúžna gospodarska banka v Ljubljani. Njeni zastopniki so po temeljiti razpravi sprejeli naslednji sklep:

»Ugotavlja se, da se je s tovarniškimi delavci dosegel sporazum, ki ureja službeno razmerje delavstva in tovarne. Tozadevna kolektivna pogodba se je stilizirala in se vodstvu tovarne naroča, naj napravi čistopis in ga pošlje na podpis predsedniku g. dr. I. Slokarju.«⁶

Delavci so se dobro zavedali, da sta znanje in izobrazba temeljna kamna za uspešno delo strokovne organizacije. V zimskih dneh je skupina organizirala tečaj z zanimivimi predavanji o gospodarstvu, plačah, socialnem zavarovanju,

delavski zakonodaji itd. Tečaj je obsegal osem predavanj, na katerih so predavali dr. Jože Pokorn, tedaj odvetnik v Škofji Loki, strokovni tajnik Peter Lombardo, predsednik JSZ Srečko Žumer, uslužbenec Delavske zbornice Tone Marinček, strokovni tajnik Jože Rozman in drugi. Tečaj je bil dobro obiskan, obiskovali so ga tudi delavci drugih podjetij.

Tedaj so bili na delu za zaščito delavskih pravic že tudi zakonito izvoljeni delavski obratni zaupniki. Na čelu obratno-zaupniškega zbora, ki je štel 6 zaupnikov, je vsa leta bil in uspešno delal France Logonder. Vsa leta so bili obratni zaupniki izvoljeni samo iz kandidatne liste JSZ, kar je seveda enotnost v delavskih vrstah še bolj krepilo. To enotnost je nekaj let pred drugo svetovno vojno tako v vrstah sindikata kakor v zboru obratnih zaupnikov, porušila od zgoraj vsiljena strokovna organizacija ZZD. O tem pa kaj več na drugem mestu.

Proti samovolji mojstra

Da so v podjetju »Šešir« vladale nezdrave razmere, ne samo glede gmotnih razmer delavcev in slabega postopanja z njimi, marveč so le-te bile precej kritične tudi po moralni plati. Tudi tu nam to stanje opisuje zapis iz sejnega zapisnika eksekutive podjetja:

»Došli sta dve pritožbi proti mojstru Badiuri zaradi pohujšljivega obnašanja med delovnim časom. Eksekutiva je izvedela, da je obtoženi gotovo vsaj delno kriv, kar daje zadosten povod k najstrožjemu ukoru. Naroča se, naj ravnateljstvo mojstra Badiuro ukori pismeno za njegovo početje, za katero eksekutiva ve, ter naj mu naroči, da se v bodoče slične pritožbe ne smejo čuti.«⁷

Kljub temu, da je podjetje proti navedenemu mojstru zaradi omenjenih prestopkov precej strogo ukrepalo, pa so se le-ti še vedno nadaljevali. Zaposleni delavci so z ogorčenjem ugotavljali, da takih stvari v podjetju ne bodo trpeli. Delavci so pod okriljem svoje strokovne organizacije in pod zaščito delavskih obratnih zaupnikov postali bolj korajžni in se začeli bolj zavedati svojih pravic. Ker podjetje kljub temu, da je bilo znano, kaj se v posameznih oddelkih dogaja, ni dovolj odločno ukrepalo, so šli delavci sami v akcijo. Rešili so zadevo na ta način, da je 10 delavcev nasilno odstranilo iz tovarne mojstra Badiuro. O tem je bilo navedeno v sejnem zapisniku eksekutive podjetja:

»Deset delavcev je dne 25. 4. 1934 ob 13.30 nasilno odstranilo oddelkovodjo g. M. Badiuro iz tovarne. Seveda so na to sledila zasliševanja, na podlagi katerih je vodstvo podjetja ugotovilo, da tistega dne imenovani ni dal zadosti direktnega povoda, ki bi mogel opravičiti nasilstvo.

Zato vodstvo podjetja naroča, da se imajo v smislu § 239/6-7 obrtnega zakona takoj odpustiti iz službe prizadeti delavci: Justin Aleš, Rant Anton, Pintar Jakob, Berčič Franc, Malovrh Alojz, Dolinar Franc, Fojkar Anton, Ciler Rok, Dolinar Justin in Šink Janko.«⁸

Delavci odpustnic niso hoteli sprejeti. Zato jih jim je podjetje poslalo na dom, priporočeno po pošti. Dvajset dni so bili brez posla. Nato so bili spet vsi sprejeti na delo. Poleg tega jim je podjetje izplačalo še polovico izgube na zaslužku.

O tem pomembnem dogodku in čudnih represalijah podjetja je bilo takoj obveščeno vodstvo JSZ v Ljubljani, ki je zadevo brž vzelo v roke ter jo temeljito razčistilo. Brez odločne intervencije zastopnika JSZ bi seveda zadeva ostala na mrtvi točki, kajti podjetje je iz bojazni pred konkurenco močno

ščitilo navedenega mojstra. S tem je bila pa enkrat za vselej odpravljena samovolja posameznih vodilnih uslužbencev podjetja in podan ponoven dokaz, kako važna in potrebna je delavska enotnost.

Širjenje organizacije

Delavci, zaposleni v tovarni »Šešir« v Škofji Loki, se niso zapirali ozko v svojo strokovno skupino. Prizadevali so si, da krog sodelavcev v vrstah delavske strokovne organizacije kar bolj razširijo. Postavili so vrsto krajevnih zaupnikov z nalogo, da zberejo okrog sebe vse delavce in jih povedejo v delavsko strokovno organizacijo. Tako so postavili krajevne zaupnike za naslednja podjetja: za tekstilno tovarno Thaler zaupnik Ciril Logonder, za tekstilno tovarno Inteks zaupnik Anton Svoljšak, za lesno industrijo podjetje Dolenc zaupnik Janez Homan, za izdelovalnico turbin Schneider zaupnik Franc Pinter, za valjni mlin Leben zaupnik Pavel Martelj, za lesno industrijsko podjetje Heinrihar zaupnika Janez Dolinar in Vinko Hafner.⁹

Visoka delavska zavest

Kako visoka je bila delavska zavest škofjeloških delavcev, zaposlenih v tovarni »Šešir«, dokazuje tudi naslednji dogodek.

V Škofji Loki so leta 1935 začeli akcijo za »Rdečo pomoč«. Mati tovariša Borisa Ziherla se je v tej zadevi oglasila pri funkcionarju skupine oblačilnih delavcev v Škofji Loki, pri tovarišu Janku Šinku s prošnjo, da bi tudi delavci, zaposleni v tej tovarni, podpisali navedeno peticijo. Brez pomišljanja so šli tovariši na delo. Takole opisuje ta dogodek Ana Ziherl v članku pod naslovom »Ločani in akcija Rdeče pomoči«:

»Med opoldanskim odmorom sem stopila v stik z delavcem v tovarni »Šešir« Jankom Šinkom, ki je bil takoj pripravljen zbrati podpise v svoji tovarni. Ko mi jih je prinesel, sem bila radostno presenečena ob ugotovitvi, da je tovarna podpisala 100 %, to se pravi, da je bilo tudi škofjeloško delavstvo že tedaj razredno zavedno, ne glede na klerikalno miselnost večine prebivalstva. Zaradi vedno močnejšega vdora fašizma, naraščajoče brezposelnosti je bilo delavstvo med seboj povezano in je že oktobra istega leta stopilo v stavko. Tovariš Šink je proti večeru nabral še nekaj podpisov v Puštal, s čimer je bila moja naloga v Škofji Loki končana.«¹⁰

Delavci s takimi moralnimi kvalifikacijami so bili porok in osnova za kasnejšo vključitev krščansko socialističnega delavstva v »Osvobodilno fronto«. Dokaz več, da v vrstah krščansko-socialističnega delavstva ni bilo klerikalnega licemerstva, še manj pa kake bojazni pred komerkoli.

Mezdno gibanje

Na raznih razpravah, intervencijah in pogajanjih so predstavniki delavcev dokazovali upravičenost do boljših življenjskih pogojev. Začetek je bil izredno težak, potrebno je bilo veliko potrpljenja, pametnih ukrepov in dela, da so dosegli pri podjetju potrebno stopnjo razumevanja za delavske težnje. Kadar so delavci uvideli, da je podjetje v težavah, so svoje predloge znižali ali celo umaknili. Seveda podjetje te poštene delavske taktike ni vedno razumelo, imelo

jo je za slabost v organizaciji. Toda temu ni bilo tako. Delavstvo se je prav dobro zavedalo, da bi vsako slabljenje borbene moči delavcev bilo lahko zanj usodno. Zato je vodstvo skupine z obratnimi zaupniki svoje delo uravnavalo tako, da je v primerih, ki so kazali na dobro poslovanje podjetja, nastopalo trdo in s potrebno odločnostjo. Tako so si delavci korak za korakom uveljavljali svoje, često že z zakonom priznane pravice. S svojim poštenjem in korektnim nastopom, tako v podjetju, kakor tudi v drugi škofjeloški javnosti, so delavci dokazali, da so dosegli raven, s katero morajo računati tako podjetje kakor tudi vsi drugi faktorji.

Škofjeloški delavci so v tistem času visoko dvigali prapor delavske enotnosti, ne da bi kogarkoli preganjali ali napadali, če je bil drugega mišljenja. Menim, da je prav, da to zapišem, kajti v tistem času smo imeli gibanja, ki so si lastila monopolno pravico nad delavstvom in niso poleg sebe trpela nikogar. Z zgledom in delom so delavci dokazovali pravico do svojega obstoja.

Dne 17. maja 1935¹¹ je eksekutiva podjetja odobrila na vlogo JSZ v Ljubljani, da se mlajšim, manj plačanim delavcem zboljša zaslužek, in sicer 22 delavcem po 25 par na uro, kar znaša letno 16 do 18 tisoč dinarjev.

Jugoslovanska strokovna zveza je na podlagi predloga skupine oblačilnih delavcev JSZ v Škofji Loki v svojem dopisu z dne 25. 6. in 22. 7. 1935 predlagala stvarno kategorizacijo vsega produktivnega delavstva v podjetju »Šešir«. Predlog je obsegal zahtevo, da se v I. kategorijo uvrstijo vsi produktivni delavci, medtem ko so bili v II. kategorijo uvrščeni le pomožni delavci. Eksekutiva je ugotovila, da bi znašalo zvišanje mezd 23,64 %, kar je za podjetje nesprejemljivo. JSZ je dala odgovor, da se predlog podjetja ne more sprejeti, podjetje pa, da bo izdelalo nov predlog za kategorizacijo in bo v bližnji bodočnosti to sporočilo JSZ.

Sejni zapisnik eksekutive z dne 18. septembra 1935¹² ugotavlja, da je JSZ po nalogu skupine oblačilnih delavcev Škofja Loka predložila poimenski seznam delavcev s konkretnim predlogom o zvišanju mezd. Predlog je obsegal zvišanje za 161 delavcev.

Eksekutiva je sklenila, da se predlogu za zvišanje mezd ne more ugoditi, pač pa ni zadržka za uvedbo kategorij.

Delavstvo je slutilo, da bo borba za doseg izboljšanja oziroma zvišanja mezd zelo težka. Zato je odbor skupine organiziral enourni protestno stavko, ki je trajala od 11. do 12. ure. Vsi delavci, razen nekaj omahljivcev so se zbrali pred vhodom v tovarno. Govoril je tovariš Lombardo iz Ljubljane. Delavci so bili trdno odločeni, da v svojih upravičenih in dovolj utemeljenih zahtevah ne bodo popuščali. Solidarnost je bila popolna.

Stavka

In tako se je zgodilo, kar seveda nihče, še najmanj pa delavci sami niso želeli. Prišlo je do stavke. »Delavska pravica« je 24. X. 1935 o stavki delavstva v podjetju »Šešir« v Škofji Loki zapisala naslednje:

»Meseca oktobra 1934 je bila med delavstvom in podjetjem sklenjena kolektivna pogodba. Že tedaj je delavstvo zahtevalo, da se v kolektivno pogodbo vnesejo tudi delovne oziroma mezдне kategorije. Podjetje je to zahtevo odklonilo z motivacijo, da so predvidene velike spremembe v delu z novimi stroji, za katero ni mogoče vnaprej določiti kategorij. Kolektivna pogodba je ostala zaradi tega nepopolna. Minilo je eno leto po sklenitvi pogodbe, vendar

se sistem dela v ničemer ni spremenil. Iz tega je delavstvo sklepalo, da je bila napovedana racionalizacija dela le izgovor podjetja, da odbije zahtevo po kategoriziranju dela.

Delavstvo je po svoji organizaciji v juniju 1935 ponovno predložilo zahtevo, da se obstoječa pogodba izpopolni s kategorijami. Podjetju je bil predložen osnutek kategorij, sestavljen od delavcev, ki imajo večletne praktične izkušnje v tej stroki in znajo objektivno presojati težo in važnost posameznih vrst dela v tovarni. Na to zahtevo je podjetje po dveh mesecih odgovorilo s tem, da je predložilo svoj protipredlog, ki pa ni prav nič soglašal s predlogom delavstva. Predlog podjetja ni vseboval plač po kategorijah, pač pa le predpisal storitev za vsako vrsto dela. Tudi kategorije same niso bile v skladu z važnostjo in težo posameznih vrst dela, ker je podjetje pri sestavljanju kategorij vzelo dosedanji sistem dela, ki pa ni pravičen. Delavstvo je tak predlog moralo odločno zavrnilo, kar je podjetju tudi pismeno sporočilo.

Na ponovno intervencijo obratnih zaupnikov in strokovne organizacije je bila končno 4. septembra 1935 razprava o predmetni zadevi. Na tej razpravi je ravnatelj predložil nov način kategorizacije in bi se mezde po tem predlogu uredile zopet individualno po oddelkih. Ker je med moškimi kakor tudi ženskimi mezdami le majhna razlika, je bilo delavstvo pripravljeno sprejeti predlog podjetja pod pogojem, da se krivično zaostale mezde regulirajo tako, da bodo delavci za enako delo prejeli enake mezde. Vse mezde naj bi se zvišale za 25 par na uro. Tako urejene mezde naj bi bile sestavni del obstoječe kolektivne pogodbe. To zahtevo delavcev je ravnatelj prepustil v odločitev upravnemu svetu. Eksekutiva upravnega sveta tovarne je na svojih sejah dne 18. septembra in 3. oktobra 1935 ugotovila, da delavstvo v svojem predlogu zahteva zvišanje plač za ca. 140.000 din letno. Eksekutiva je sklenila predlagati nov način kategorizacije, pri čemer pa bi naj izpadel vsak povišek mezd. Po tem predlogu naj bi znašale plače moških delavcev — minimalne 2,50 do 4,25 din, maksimalne pa od 3,50 do 5,— din na uro. Za ženske delavke pa bi bila minimalna mezda od 2 do 3 din, maksimalna pa od 2,50 do 3,25 din na uro. Po tem predlogu bi nekatere delavke izgubile po 50 par na uro, ker do sedaj nima nobena delavka manj kot 2,50 din na uro. To je za taka dela tudi skrajno malo.

Delavstvo je v tem postopanju videlo določen namen podjetja, ki gre za tem, da se izogne pravični ureditvi delovnih in mezdnih razmer. Delavstvo je ves čas živelo v prepričanju, da se bodo mezde vsaj nekoliko izboljšale, zlasti zato, ker je vodstvo tovarne predvidevalo določeno izboljšanje. Zadnji sklep eksekutive, ki predvideva namesto zboljšanja le poslabšanje, je delavstvo močno razočaral. Delavstvo je pri tem dobilo vtis, da se podjetje iz njega norčuje. Delo v tem podjetju je naporno in zdravju škodljivo, kar dokazujejo številna obolenja delavcev. Delavci svoje delo opravljajo vestno in pridno tako, da so dosegli višjo storitev v urni mezdi, kot jo doseže delavstvo v drugih tovrstnih podjetjih pri akordnem delu. Med delavstvom je vsak dan bolj naraščala nejevolja. Organizacija se je trudila, da ohrani pri delavcih mirno kri, ker je bila mnenja, da se bo zadeva za delavce ugodno rešila. Ko je delavstvo izvedelo za odgovor eksekutive podjetja, je spontano sklenilo ustaviti delo in o tem obvestilo podjetje. Delo se je ustavilo v petek, dne 11. oktobra ob 12. uri. Stavka traja torej že dva tedna, ni pa še nobenega znaka, da bi se obe strani sporazumeli. Podjetje doslej ni pokazalo nobene volje za poravnavo spora in vztraja na tem, da gre delavstvo brez nadaljnega na delo. Delavstvo pa je popolnoma solidarno in pripravljeno vztrajati do konca. Morda

je pri delavcih narejena majhna taktična napaka, ker je dalo podjetju le prekratek rok za odločitve. Vendar pa moralna krivda za to stavko zadene izključno podjetje samo, ker je s takim postopanjem postavilo v neresen položaj sebe in delavstvo. Delavstvo se zaveda, da vrši v polni meri svojo dolžnost pri delu, in da mu morajo iz tega dela izvirati tudi pravice.«¹³

Zanimivo je stališče podjetja oziroma njegove eksekutive, ki je o tej problematiki razpravljala na seji dne 6. XI. 1935. Iz zapisnika je mogoče posneti tale dejstva:

»Dne 11. X. 1935 opoldan je delavstvo stopilo v štrajk, ki še vedno traja. Njihove minimalne zahteve, znane po sejnem zapisniku z dne 18. IX. 1935, so se upoštevale glede kategorij, a zavrnile glede povišanja mezd. Tozadevno so bili neobvezni razgovori med eksekutivo, Delavsko zbornico, Jugoslovansko strokovno zvezo in obratnimi zaupniki, dalje so bile razne intervencije kakor tudi pogajanja na sreski izpostavi v Škofji Loki 28. oktobra in 2. novembra. Slednjih pogajanj se je udeležila tudi eksekutiva po svojih članih dr. Slokarju in Hanuši Krofti. Le zadnjega pogajanja se je udeležil Kmetič. O teh pogajanjih so prečitali tudi prepise poročil sreske izpostave Škofja Loka, tako da je bila eksekutiva o položaju štrajka vsestransko in pravilno informirana. Iz predsednikovega poročila se je predvsem ugotovilo, da je štrajk nastal brez poprejšnjega posredovanja oblasti, da se je zato kršila kolektivna pogodba, da štrajk ob izbruhu ni bil od delavstva sporočen niti sreski izpostavi niti Delavski zbornici, pa uradno tudi ne tovarni, dalje je tako stanje trajalo nekaj tednov, čeravno je tovarna povečanje mezd odklonila že 24. avgusta, to je mesec in pol pred stavko. Na pogajanjih dne 28. oktobra 1935 je prišlo z delavstvom do sporazuma, in sicer, da se delavstvo vrne na delo dne 4. novembra, ako bo medtem Filip Uratnik, tajnik Delavske zbornice v Ljubljani, našel pri pregledu poslovnih knjig stanje tovarne takšno, kot ga je predsednik dr. I. Slokar označil na teh pogajanjih. Uratnik je res ugotovil enako stanje, ali delavstvo se kljub temu ni vrnilo na delo. Na pogajanjih 2. novembra 1935 pa so delavci stavili za obnovitev dela tele pogoje:

1. Tovarna ne bo izvajala posledic proti nobenemu štrajkajočih.
2. Sprejme predlog kategorij tovarne kot osnovo, spremembe in dopolnitve se opravijo sporazumno.

3. G. ban se naproša, da vpliva na upravni svet družbe, naj da kredit za zboljšanje plač v iznosu 42.000 din ter se delavstvo obveže povrniti oziroma odstopiti od povišanja, če bo bilanca za tekoče leto pokazala nemožnost poviška.

Eksekutiva sklene: Sprejme se 1. in 2. točka, otvori pa se 3. Rezultat se sporoči Marinčku, uradniku Delavske zbornice kot zadnji odgovor. Kajti ne more se ustvarjati nadaljnjih pogovorov, če se dosednji dogovori ne drže.

Sklene se dalje: V primeru, da delavstvo ne prične z delom, se pozove določenega dne na delo pod pretnjo stalnega odpusta, kdor se pozivu ne odzove. Po potrebi se bo zaprosilo za asistenco, da se bo z delom lahko pričelo.«¹⁴

Vodstvo podjetja se je na vse mogoče načine trudilo odvrniti od sebe odgovornost za nastalo situacijo, kar pa se mu ni posrečilo.

Podjetje je trdovratno vztrajalo na svoji izjavi, da ni finančne možnosti za zvišanje mezd. Dalo je celo na vpogled svoje poslovne knjige zastopniku Delavske zbornice, tajniku Filipu Uratniku, naj še on preveri resničnost izjav zastopnikov podjetja. Po pregledu knjig je tudi Filip Uratnik ugotovil, oziroma dal poročilo, da je podjetje v resnici v nemogočem položaju in da ne more ugoditi zahtevam delavstva. Delavci seveda niso verjeli tej izjavi. Bili so prepričani, da podjetje ni dalo na razpolago pravih podatkov o svojem stanju.

Zato je delavstvo na svojem sestanku sklenilo, da ne gre na delo. Toda končno je uvidelo, da je vsaka nadaljnja borba nesmiselna. Zato je sklenilo, da gre na delo z zavestjo, da bo borbo za svoje pravice nadaljevalo. Ta sklep je bil sprejet na posebnem delavskem zborovanju dne 10. novembra 1935. Dne 11. novembra pa se je v tovarni začelo redno obratovanje.

Delavska pravica je 27. X. 1935 izpod peresa dopisnika iz Škofje Loke pisala naslednje:

»Stavka v tovarni 'Šešir' je dala delavstvu dovolj prilike, da je lahko vsak na lastne oči videl, kako težka je borba za pravico. Današnji kapital ima pod svojo mizo neprimerno več psov, ki prestrežejo delavcu sleherno drobtinico, kakor jih je imel svetopisemski bogatin; dasiravno je v tej borbi za zdaj zmagala krivica, vendar je delavstvo kljub temu zelo veliko pridobilo; spoznalo je kapital v svoji brezsrčni neizprososti, spoznalo prijatelje prave in neprave, spoznalo pa predvsem samega sebe, koliko je take borbe v praksi sposobno.

Za naš kraj je bilo to nekaj novega, nezaslišanega, predrznega, zločinu sorodnega, takim predsodkom so se izpostavljali nasproti tudi naši iskreni somišljeniki, ki so uvideli upravičenost našega nastopa. Polagoma je stvar začela dobivati drugo lice. Tudi javnost se je podrobneje začela zanimati za naše zahteve in se postavila na našo stran. Končno smo imeli proti sebi le še peščico plitvakov, ki si stvari niso ogledali od dalj kot čez pogrnjeno mizo.

Delavstvo se je v času stavke s prav malimi izjemami zadržalo povsem mirno, toda odločno. Zlasti straže, posebno nočne, so bile vzorne in točne. Oblast nam ni delala ovir pri gradnji »stražnice« in tudi orožniki, ki so nas enkrat obiskali, so se pohvalno izrazili in uvideli, da pri nas zanje ne bo dela. V občudovanja vredni vztrajnosti in napetem pričakovanju, kakšen bo izid, so minevali dnevi. Pogled na izumrlo tovarniško poslopje je bil mrzel, tuj in nič ni bilo slišati podjetniku tako ljubega brnenja strojev: denar, denar...

Že takoj prve dni so se pokazala usmiljena srca. Začeli so peki. Sledili so jim vsi mesarji, razen enega, ki nas je kot »prekucuhe« in »lenuhe« podil, naj gremo na delo. Vsi drugi so se izkazali zelo velikodušni, tako tudi trgovci in gostilničarji. Vsi so tako gmotno kot moralno podpirali našo vztrajnost. De-

lovala je tudi nabiralna akcija. Požrtvovalni člani so v mestu in okolici zbirali vsaj za najpotrebnejše malo podpore. Delavstvo pozna in bo znalo ceniti svoje dobrotnike in se jim bo skušalo s časom oddolžiti. Naj bo s tega mesta vsem, ki so karkoli žrtvovali za nas, izrečena najiskrenejša zahvala.

Merodajni činitelji in oblast, zastopniki delavstva in obratni zaupniki so se neumorno trudili, da pride do pozitivne razprave in mirne rešitve spora. Na vseh mogočih ustanovah so prosili, bili osebno z deputacijo pri g. banu, ki je pokazal precej razumevanja za naše težnje in skušal ugodno rešiti našo zadevo, toda gospodje so ostali neizprosni in brezčutni.

Med stavko smo imeli več sestankov, na katerih je delavstvo vedno pokazalo polno solidarnost. Sestanke so redno posečali tudi naši somišljeniki in tudi drugi, katerim je bilo veliko na tem, da se začne zopet z delom. Nekaj smo pa vendar pogrešali. Nihče nas ni bodril z vztrajnostjo, vsi kot naprošeni so nas rotili, naj se vrnemo na delo. Tako so natezali in skušali moč naše verige, v kateri je počil samo en člen, menda iz same samogoltnosti. Seveda nam ni nič škodoval, ker je bil že čisto na kraju in veriga ni nič izgubila na svoji moči. Na sestanku v nedeljo dne 10. novembra 1935 je delavstvo končno dalo predlog, da naj pametnejši odneha. Sklenilo je, da se v ponedeljek vrne na delo. S šefom in tajnikom sreske izpostave Škofja Loka so se zaupniki napotili k ravnatelju in mu sporočili sklep delavstva. Drugi dan se je začelo z rednim delom.

Tovariši in tovarišice! Dobro ste se držali. Čast vam! Ni nas zrahljala borba, ampak še tesneje povezala. Izprevideli smo, da si bomo morali le sami pomagati, nihče nam ne bo v naročju nosil skupaj. Na naši strani ni bilo izgub, pač pa materialne žrtve, katerih bo tem manj, čimbolj bomo enotni, solidarni, zvesti in nesebični. Z vero v končno zmago pravice naprejš!¹⁵

Delavstvo je imelo prav, da ni verjelo

Iz zapisnika seje upravnega odbora z dne 26. VI. 1936, ki je bila v tovarni v Škofji Loki, je bilo med drugim ugotovljeno in zapisano tole:

»Delovanje podjetja je v preteklem letu motil en mesec trajajoči štrajk delavstva, ki se je brez kvarnih posledic za obe strani likvidiral.

Kljub ostri konkurenci je podjetje v 11 mesecih povečalo letni promet na-
pram lani v vrednosti za 12 %, v množini pa za 21 %. Prodajna cena se je istočasno zmanjšala za 8 %. Od obstoja podjetja je ta promet *rekorden* (podčrtal pisec).

V tem razmerju je zabeležiti vzporeden porast delavskih mezd in ostale režije.¹⁶

Mesec dni po končani stavki je podjetje na seji eksekutive sklenilo dati delavcem za to, ker ni bila v podjetju povzročena po stavki nobena škoda na materialih in naročilih, dodatek na mezde v obliki božičnice in to v skupnem znesku 18.380 din. Tako je končno javnost kakor podjetje uvidelo, da delavci le niso taki razbijači, za kakršne jih je imelo podjetje.

Po teh težkih preizkušnjah tako za delavce kakor za podjetje se je življenje v tovarni nekako umirilo. Podjetje je pod težo delavske enotnosti začelo upoštevati predloge delavcev oziroma njihove strokovne organizacije, kakor tudi intervencije delavskih obratnih zaupnikov. Takole je Delavska pravica opisala položaj v podjetju:

»Zaupniški zbor je imel od zaključka stavke dne 9. novembra 1935 nešteto intervencij lažjega kalibra. Pravo strokovno delo tako skupinskega kot obratno-

Slavnostni sprevod na Mestnem trgu po razvitju prapora JSZ 7. 8. 1938

zaupniškega zbora pa se bo pričelo sedaj, ko bo treba načeti vprašanje sklenitve nove kolektivne pogodbe ali temeljito popraviti staro. Poudariti je treba, da so se življenjske potrebščine podražile za 10 %. Glede revizije kolektivne pogodbe se je ob priliki raznih intervencij izjavilo tudi ravnateljstvo podjetja, tj. da pri posameznih točkah ni popolne jasnosti. Delavstvo samo pa je mnenja, da je treba upoštevati vse spremembe, ki so nastale v času razprav za kolektivno pogodbo. Delavstvo zaupa JSZ kakor tudi požrtvovalnim zaupnikom in upa, da bo vse, kar teži delavstvo v tovarni, naletelo na dobro voljo od strani vodstva podjetja in se bo uredilo v obojestransko korist. Delavstvo se dobro zaveda, da je bilo podjetje pred časom v precejšnji krizi in da je pod vodstvom ravnatelja Kmetiča nastopilo pot, ki je za podjetje vsekakor ugodna. Vendar pa si tudi delavstvo šteje v svojo zaslugo, da je kvalitetno in kvantitetno po njemu prirojeni požrtvovalnosti mnogo pripomoglo do rešitve in uspeha tovarne.¹⁸

Sistematično delo za strokovni in kulturni dvig članstva

Pionirji delavskega gibanja v tovarni »Šešir« niso ostali samo pri svojem strokovnem delu v okviru tovarne. Njihova dejavnost se je razširila tudi na vse večje obrate v mestu in okolici. Uspeli so pritegniti v vrste organiziranega delavstva tudi delavce lesnega podjetja Heinrihar na Trati, delavke v predilnici in čevljarke pomočnike v Žireh. Pomagali pa so tudi pri delu že obstoječih skupin lesnih delavcev v Sorici in na Češnjici.

Vrstili so se ne samo sestanki za mezdna gibanja, katera so v glavnem vodili tovariši iz Ljubljane, in sicer Tone Marinček, Peter Lombardo in Jože

Rozman. Na sestankih pa so zelo aktivno sodelovali tudi tovariši Mavricij Borec, Tone Fajfar, Lojze Pukšič, Tone Toman, Janez Pestotnik in Vitko Musek.

Strokovna skupina je prirejala tudi predavanja, tečaje in celo dramske prireditve. Na tečajih so predavali: dr. Ivan Hubad, zdravnik iz Škofje Loke; Zlatka Albrehtova, učiteljica; Vilko Pitako, pravni koncipient; dr. Aleš Stanovnik, advokat, Jesenice; Edi Kocbek, profesor, Ljubljana; dr. Angelik Tominc, Ljubljana; dr. Jože Pokorn, advokat, Škofja Loka; dr. Tomaž Furlan, primarij na Golniku; dr. Jože Vilfan; Viktorijan Demšar, Škofja Loka; strokovna tajnika JSZ Jože Rozman in Peter Lombardo; Tone Marinček, referent Delavske zbornice, Ljubljana; Srečko Žumer, predsednik JSZ, Ljubljana; Miro Jeršič, višji uradnik OUZD, Ljubljana; Tone Toman in dr. Andrej Kopač iz Ljubljane.

Največji delavski praznik je bil 1. 1938 ob razvitju in blagoslovitvi delavskega prapora Strokovne skupine oblačilnega delavstva JSZ, pod pokroviteljstvom staroste JSZ tovariša Jožeta Gostinčarja. Na slavnostnem zborovanju so govorili: predsednik JSZ Srečko Žumer, predsednik Zveze kovinarjev JSZ Lojze Pukšič z Jesenic, Jože Jurač iz Celja.

Te velike delavske manifestacije se niso udeležili samo delavci loškega okraja, prišli so tudi zastopniki skupin JSZ iz vse Slovenije od Jesenic do Maribora. S svojo udeležbo so dali priznanje najbolj delavni in borbeni delavski organizaciji. Niso pozabili na stare prijatelje, kateri so z denarnimi prispevki pomagali stavkajočim delavcem po Sloveniji in jim s tem vlivali zaupanje v upravičenost delavske borbe.

V sprevedu so se razvrstili: mladinski prapor iz Maribora, zastopniki skupin in načelstva JSZ, prapor skupine kovinarjev z Jesenic, gorenjske skupine JSZ, godba, kamniški prapor, kamniške in ljubljanske skupine, prapor JSZ rudarjev iz Zagorja, druge skupine, škofjeloški prapor in škofjeloške skupine delavcev. (Prapor skupine oblačilnih delavcev JSZ v Škofji Loki hrani sedaj Loški muzej.)

V obdobju od 20. I. 1935 do 12. I. 1939 so se v odboru skupine razvrstili kot aktivni delavci naslednji tovariši: Valentin Sever, Janko Šink, Jakob Pintar, Alojz Potočnik, Miha Škrlj, Janez Marteljak, Janez Pirc, Karel Jenko,

Odbor »Strokovne skupine oblačilnega delavstva JSZ« leta 1935. Sedijo od leve: Tine Sever, Nežka Guzelj, Minka Piškur, Mici Gostiša in Lojze Stajer; stoje: Janez Ramovš, Lojze Malovrh, Janez Marteljak, Janko Šink, Janez Pirc in Franc Dolinar; zadaj: Lojze Potočnik, Jaka Pintar in Miha Škrlj

Tone Pirc, Nežka Guzelj, Janez Ramovš, Franc Dolinar, Mici Gostiša, Alojz Malovrh, Andrej Piškur, Franc Pirc, Polde Polenec, Marija Franko, Anton Fojkar, Henrik Bevk, Tončka Justin, Karlina Zaletel, Justin Dolinar, Stane Konič, Ana Dolenc, Franc Logonder, Anton Rant, Franc Berčič in Jože Stanonik. Poleg navedenih odbornikov so posebno aktivno sodelovali še: Antonija Štiglic, Francka Masterl, Ivana Pintar, Minka Konič, Tone Jamnik, Francka Potočnik, Marija Gajer, Janez Malovrh, Mici Fojkar in še drugi člani.

Ko je centrala JSZ v Ljubljani odprla socialno šolo, so tovariši na svoje stroške obiskovali predavanja, tako odborniki skupine kakor tudi delavski obratni zaupniki. V nekaj letih uspešnega udejstvovanja v delavski strokovni organizaciji je skupini uspelo vzgojiti vrsto klenih in sposobnih delavcev-borcev, ki so se povsem usposobili za vodenje delavske strokovne organizacije. Tako nekaj let pred drugo svetovno vojno že zasledimo v centralnem vodstvu Jugoslovanske strokovne zveze tudi imena škofjeloških delavcev, in sicer Tineta Severja, Toneta Pirca in Staneta Koniča. Vsa leta je kot redni dopisnik za časopis Delavsko pravico sodeloval tovariš Tone Pirc, odbornik skupine oblačilnih delavcev in kasneje tudi član predsedstva Jugoslovanske strokovne zveze v Ljubljani.

Vsi delavci, organizirani v skupini oblačilnih delavcev v Škofji Loki, so bili naročeni na časopis »Delavska pravica«, kakor tudi na knjige, ki jih je izdajala »Delavska založba — Krekova knjižnica«. Časopis »Delavsko pravico« si lahko dobil v tem času v vseh gostinskih lokalih v Škofji Loki. Obrtniki so radi dajali oglase in priporočila za svoje izdelke za ta časopis. Da bi seznanili prebivalstvo o delavskih problemih, so namestili na »Peklu« in na Kašči lesena panoja, na katera so nalepili vsak petek novo številko »Delavske pravice«.

Nova kolektivna pogodba

Dne 24. septembra 1938 je bila s podjetjem sklenjena nova kolektivna pogodba, katera je že vsebovala vsa določila, tako glede zaščite delavskih interesov kakor delavskih mezd. Pogodba je določala sprejemanje in odpuščanje delavcev, mezdni sistem, v katerem so se mezde za produktivno delo določile takole:

	Za moške	Za ženske
do 1 leta zaposlitve	3,85	2,60
od 1 do 3 let zaposlitve	4,10	2,85
od 3 do 8 let zaposlitve	4,35	3,10
od 8 do 14 let zaposlitve	4,60	3,66
nad 14 let zaposlitve	4,85	3,60

Urejeno je bilo vprašanje odškodnine delavcem zaradi zadržkov pri delu, delovne obleke in drugo.

Volitve delavskih obratnih zaupnikov

Prav je, da omenimo tudi volitve delavskih obratnih zaupnikov, o katerih je »Delavska pravica« med drugim zapisala naslednje:

»V nedeljo dne 18. II. 1940 so bile v našem podjetju volitve delavskih obratnih zaupnikov. Udeležba je bila častna. Saj se je od 193 volilnih upravičencev udeležilo volitev kar 188, volilo ni tedaj samo 5 delavcev. Rezultat: lista JSZ je dobila 145 glasov in 5 zaupnikov, lista ZZZ (Zveze združenih de-

lavcev) pa 41 glasov in 1 zaupnika. Torej smo kljub silnim napadom ostali na istem kot lani. Volitve so potekale v najlepšem redu. Cepljenje delavskih vrst z novo organizacijo pa je bilo zelo ponesrečeno delo političnih eksponentov, katero ne nosi delavstvu dobička, marveč veliko škodo.«¹⁹

Izobčeni iz katoliškega občestva

Gonja proti neodvisni delavski strokovni organizaciji Jugoslovanski strokovni zvezi, ki so jo vodili politični krogi Jugoslovanske radikalne zajednice, v katero se je vključila in z njo sodelovala tudi bivša Slovenska ljudska stranka z delom slovenske duhovščine, je rodila novo delavsko organizacijo »Zvezo združenih delavcev«. Vsi poizkusi, da bi razbili monolitnost delavcev, organiziranih v JSZ, so ostali brez uspeha. Nikakor jim ni uspelo, da bi se vrinili v vodstvo JSZ ne v centrali ne v skupinah na podeželju. Nekaj delavcev se je zaradi svoje stare miselnosti in pripadnosti SLS priključilo nanovo formirani ZZD, niso pa bili na jasnem, da gre to gibanje v fašistično smer po vzorcu Hitlerjeve in Musolinijeve doktrine. Tako se je tudi med delavci tovarne »Šešir« našlo nekaj ljudi, ki so obesili na svoj hrbet firmo »edino prave katoliške organizacije ZZD«. To je bilo toliko bolj razumljivo, ker je to organizacijo želelo imeti tudi vodstvo podjetja. Morda bo korak teh ljudi nekoliko bolj razumljiv, če povem, da je celo konferenca duhovnikov ljubljanske škofije na svojem posvetovanju sprejela resolucijo, katere besedilo je objavil »Ljubljanski škofijiski list«, ki pravi:

»Škodljivo razcepljenost v vrstah katoliškega delavstva je povzročilo predvsem to, da so zašli nekateri vodilni krogi Jugoslovanske strokovne zveze pod vpliv marksističnih idej in se niso oklenili takoj v začetku papeževe socialne okrožnice *Quadragesimo anno*.

Pisanje »Delavske pravice« in delovanje Jugoslovanske strokovne zveze je že nekaj let tako, da se je organizacija sama izločila iz skupnosti celotne katoliške dejavnosti.

V JSZ je gotovo mnogo vernega krščanskega delavstva; vse te vabimo zaradi edinosti v vrstah katoliškega delavstva in v interesu strokovnega delavskega pokreta, da vstopi v katoliško strokovno organizacijo ZZD.

Katoliška akcija med delavstvom je kričeča potreba. Zato se mora v vseh župnijah, kjer stanuje delavstvo, takoj organizirati Zveza mladih katoliških delavcev in delavk.«

V Ljubljani, dne 24. aprila 1940.

† Gregorij
škof

Ker so se škofjeloški delavci dobro zavedali, da se JSZ dela velika krivica, so na pisanje oziroma sklep duhovniške konference ljubljanske škofije ostro protestirali. To še posebno zato, ker so imeli za navadno izzivanje, da so resolucijo v cerkvah kar trikrat prebrali s prižnic. Protestno pismo, poslano 14. maja 1940, katerega so podpisali zaposleni delavci, in sicer 165 po številu, se glasi:

Prevzvišenemu škofu Ljubljanskemu

V nedeljo dne 5. maja t. l. potom škofijskega lista trikrat iz prižnice izzvani in krivično ožigosani, s svojimi podpisi izjavljamo sledeče:

Ker se kot člani JSZ smatramo z vodstvom eno in isto, odločno protestiramo proti nerazumljivi obsodbi, kljub temu, da smo vedno zahtevali vse to, kar je naštet v prvih točkah Škofijskega lista.

Zlasti pa protestiramo proti agitaciji za ZZD, ker smo za svobodno izbiro krščanske delavske organizacije.

Ker sodelujemo že leta in leta dejansko in v praksi delovnega človeka, se nikakor ne čutimo krivim izločati nas iz katoliške dejavnosti.

S kršč. soc. pozdravom

L. S.

T. č. predsednik
Polde Polenec, s. r.

T. č. tajnik
Miha Škrlj, s. r.

Podpisi:
165 delavcev²¹

Zanimivo je, da v kapucinski cerkvi niso brali te številke Škofijskega lista in tudi niso pridigali proti organizaciji JSZ. Kapucini se niso spuščali v ocenjevanje delavskih organizacij.

Kasnejši dogodki so jasno pokazali krivico, storjeno krščansko socialističnemu delavskemu gibanju, in dokazali, da je bilo stališče Jugoslovanske strokovne zveze povsem na mestu in pravilno, ker se je nenehoma borila za samostojnost, neodvisnost ter svobodno akcijo delavskega gibanja. Voditelji Zveze združenih delavcev so hoteli to gibanje vključiti v snujočo se vsedrjavno fašistično delavsko organizacijo »Jugoras«. Politika je lomila delavsko gibanje zato, ker so šli za tem, da se delavstvu vzame še tisto malo pravic, katere si je z leti priborilo.

Misel o gradnji delavskega doma

Strokovna skupina oblačilnih delavcev Škofja Loka je imela svoje pisarniške prostore v Kopališki ulici pri Kandižu. Imela je tudi strokovno in leposlovno knjižico, katere so se delavci pridno posluževali. Zadnja leta pred drugo svetovno vojno je odbor skupine s člani vred začel razmišljati, da bi gradili lasten delavski dom. Tako so ustanovili stavbno zadrugo z omejenim jamstvom. Iz zapisnika, katerega hrani škofjeloški muzej, izhaja, da so bili v upravni odbor zadruge izvoljeni naslednji tovariši: predsednik Polde Polenec, podpredsednik Janez Ramovš, tajnik Tone Pirc, blagajnik Tine Sever, odbor- nika pa Justin Dolinar in Stanko Konič. K zadrugi je pristopilo zelo veliko članov pa tudi drugi naši somišljeniki; dr. Jože Pokorn, takrat odvetnik v Škofji Loki, je podpisal in vplačal kar 40 deležev. Da bi zavarovali premoženje skupine, je takratni odbor prenesel vsa sredstva na račun zadruge.²²

Razmere pred izbruhom vojne

Ker je draginja neprenehoma rasla, je delavstvo po svoji skupini oblačilnih delavcev predložilo podjetju vlogo z zahtevo o zvišanju plač.

V torek 13. avgusta 1940 je bila v tovarni razprava. Podjetje sta zastopala predsednik upravnega sveta in ravnatelj tovarne. Za delavstvo so bili navzoči zastopniki JSZ, ZZD in obratni zaupniki. Predsednik upravnega sveta je izjavil, da podjetje upošteva sedanje razmere in da bodo temu primerne tudi delavske mezde. Mezde se bodo povišale s prvo plačilno periodo v istem razmerju kot

decembra 1939, in sicer za 0,55 din na uro, tj. za 15 %. Zastopniki delavstva so izjavo vzeli na znanje in sklenili, da bodo to sporočili delavstvu, ki bo dokončno odločilo, v kakšni obliki naj se ta povešek razdeli.

Na vprašanje, kako bo podjetje plačevalo odškodnino po § 221 o. z. za orožne vaje, je zastopnik izjavil, da bo podjetje plačalo tudi druge orožne vaje, če bodo delavci na te poklicani. Nato so obratni zaupniki postavljali še razne predloge in obrazložili želje delavstva glede ureditve nekaterih obratnih vprašanj. Želeli so, da bi se uredile kopalnice in več korit za umivanje. Dobili so obljubo, da se bo to uredilo. Težava je le, ker primanjkuje prostora. Ob zaključku je bilo še predlagano, naj se profesionistom zvišajo urne mezde. Zastopnik podjetja je dal izjavo, da bo to vprašanje obravnaval upravni svet.²³

Vključitev loškega delavstva v protifašistično borbo

Ob zlomu stare predaprilske Jugoslavije leta 1941 je bilo dokončno prekinjeno plodno delo delavskega strokovnega gibanja v Škofji Loki. Začela se je doba okupacije in grozot, katere je izvajal okupator nad slovenskim narodom. Ob izvajanju gesla, ki ga je dal Hitler ob obisku v Mariboru »Naredite mi to deželo zopet nemško«, se je začelo trpljenje za ves slovenski narod.

Po takih dogodkih je povsem razumljivo, da so tudi med škofjeloškimi delavci odpadla vsa medsebojna politična trenja in nasprotstva. Skovala se je enotna fronta odpora proti nezaslišanemu nasilju, katerega je začel okupator proti slovenskemu narodu. Zdaj ni bilo mesta za razlike v političnem mišljenju posameznikov. Vse delavstvo se je vključilo v vrste Osvobodilne fronte slovenskega naroda. Tu ni bilo nikogar, ki bi odrekel svoje aktivno sodelovanje.

Povsod so se začeli ustanavljati odbori za organizacijo odpora. Tako so tudi v Škofji Loki za nedeljo 20. julija 1941 ob 9. uri sklicali v gostilni pri Jožetu Kavčiču prvi sestanek Osvobodilne fronte slovenskega naroda. Tega zgodovinskega sestanka so se udeležili tudi zastopniki Skupine oblačilnega delavstva JSZ v Škofji Loki, in sicer: Jaka Pintar, Justin Dolinar, Tone Fojkar in Tine Sever.²⁴

Sklep

Loški delavci »samorastniki«, organizirani v Strokovni skupini oblačilnega delavstva JSZ v razdobju od 1933 do 1941. leta, so orali ledino delavskega gibanja v Škofji Loki, polni idealizma in prepričani, da se bore za pravičnejši družbeni red. Pri vsem tem delu ni nihče iskal kakih osebnih koristi, marveč so vsi delali samo za dobro vseh delavcev. Po besedah dr. J. Ev. Kreka so bili »kot sveče, ki so izgorevale za druge.«

Naj ponovim misel iz govora tov. Franceta Logondra ob proslavi 20. obletnice štrajka v tovarni »Šešir« v Škofji Loki:

»S ponosom se danes lahko naš kolektiv spominja 20. obletnice odločnega upora takrat vsemogočnemu kapitalistu in zatiralcu, ko je bil ta prvi delavski revolucionarni nastop v zgodovini Škofje Loke. Tam, kjer so takrat drugi politično hlapčevali, tam, kjer so takrat drugi zavirali naš delavski pokret, prav tam je isti čas delavstvo tovarne klobukov 'Šešir' v Škofji Loki visoko dvignilo zastavo delavske zavesti, ter kljub vsej takratni meščanski miselnosti v Škofji Loki zavestno vzgajalo revolucionarnega človeka.«²⁵

1. Delavska pravica št. 24 z dne 14. 6. 1933 — 2. Delavska pravica št. 25 z dne 22. 6. 1933 — 3. Delavska pravica št. 27 z dne 6. 7. 1933 — 4. Delavska pravica št. 32 z dne 17. 8. 1933 — 5. Delavska pravica št. 33 z dne 24. 8. 1933 — 6. Zapisnik seje eksekutive vodstva podjetja »Šešir« z dne 19. 4. 1934 — 7. Sejni zapisnik eksekutive podjetja z dne 5. 3. 1931 — 8. Sejni zapisnik eksekutive podjetja z dne 1. 5. 1934 — 9. Sejni zapisnik Skupine oblačilnih delavcev 24. 1. 1935. (Loški muzej) — 10. Ločani in akcija »Rdeče pomoči«, Loški razgledi 1955 — 11. Sejni zapisnik eksekutive podjetja z dne 17. 5. 1935 — 12. Sejni zapisnik eksekutive podjetja z dne 18. 9. 1935 — 13. Delavska pravica št. 39 z dne 24. 10. 1935 — 14. Sejni zapisnik eksekutive podjetja z dne 6. 11. 1935 — 15. Delavska pravica št. 21 z dne 27. 10. 1935 — 16. Sejni zapisnik upravnega odbora podjetja 22. 6. 1936 — 17. Sejni zapisnik eksekutive podjetja 13. 12. 1935 — 18. Delavska pravica št. 14 z dne 9. 4. 1946 — 19. Delavska pravica št. 9 z dne 22. 2. 1940 — 20. Ljubljanski škofijski list št. 5 z dne 25. 4. 1940 — 21. Originalni dopis Strokovne skupine oblačilnega delavstva »Šešir« z dne 8. 5. 1940 (v zasebni lasti tov. Toneta Pirca) — 22. Zapisnik o ustanovni skupščini zadruga »Delavski dom« z dne 27. 6. 1940 (Arhiv Loški muzej) — 23. Delavska pravica št. 33 z dne 8. 8. 1940 in št. 35 z dne 22. 8. 1940 — 24. Pavle in France Kavčič: Ustanovitev OF v Škofji Loki (Loški razgl. št. 8/1961, str. 14) — 25. Referat Franceta Logondra: Ob 20. obletnici stavke v tovarni Šešir Šk. Loka (v zasebni lasti tov. Fr. Logondra).

Pri zbiranju zgodovinsko dokumentarnega gradiva sem dolžan izreči prav posebno zahvalo Tonetu Pircu, Francetu Logondru in Janku Šinku, ki so dali na razpolago razne dokumente in opisali spomine, na podlagi katerih mi je bilo omogočeno napisati pričujoči sestavek. Podatki so toliko bolj pomembni, ker so navedeni tovariši zaorali ledino delavskega gibanja v Škofji Loki.

Prav tako sem dolžan izreči toplo zahvalo za pomoč pri osvetljevanju te dobe tudi bivšemu direktorju podjetja »Šešir« tov. A. Kmetiču, ki je dal na vpogled sejne zapisnike eksekutive in upravnega sveta podjetja, da sem iz njih črpal določene podatke. Menim, da z objavo teh spominov nikomur ne delam krivice. Vse služi le kot dokaz, kako težka je bila pot v borbi za uveljavljanje človeka delavca v kolesju modernega industrijskega procesa dvajsetega stoletja.

Résumé

LE MOUVEMENT OUVRIER A ŠKOFJA LOKA AVANT LA SECONDE GUERRE MONDIALE

L'organisation ouvrière professionnelle «Union professionnelle yougoslave», qui en son sein rassemblait les ouvriers et les employés d'orientation chrétienne-socialiste, avait en Slovénie des unions professionnelles et des groupes locaux qui, chacune dans sa sphère d'activité et son entreprise, menaient la lutte pour la mise en valeur des droits fondamentaux des travailleurs:

- pour la liberté d'action dans le mouvement ouvrier,
- pour l'affirmation et l'amélioration des salaires ouvriers,
- pour l'élévation de la conscience et de l'unité ouvrières.

Dans ce travail pour l'élévation de la conscience combative de l'ouvrier slovène, l'Union professionnelle yougoslave souligna sans cesse durant toutes les années de son fécond travail que le monde ouvrier devait — malgré ses dissensions idéologiques — lutter uni pour ses droits vitaux fondamentaux. Les ouvriers du «Groupe professionnel des travailleurs de l'habillement à Škofja Loka», employés à la fabrique de chapeaux, ont très bien compris cet important principe et ils l'ont mis en pratique avec conséquence. Sans égard à la grande supériorité des employeurs qui exploitaient la main-d'oeuvre, les ouvriers de l'habillement de Škofja Loka ont

courageusement défendu leurs droits. Dans cette lutte inégale, ils durent se servir même de la ressource extrême, dont ils disposaient encore dans leur lutte, c.-à-d. de la grève. En outre, ils se rendaient parfaitement compte que dans cette lutte certes si inégale, seul le travailleur cultivé et très expérimenté serait à même de faire valoir ses droits vitaux fondamentaux. Au cours d'une décennie de travail éducatif fécond, avec l'aide des intellectuels qui aidaient les ouvriers à chaque pas, ils réussirent à former une équipe de bons spécialistes capables et d'ouvriers de confiance, qui occupaient déjà des places dans la direction même de l'Union professionnelle yougoslave. Dans ce travail, ils n'ont pas cédé à diverses offres séduisantes, ni à la condamnation que le mouvement entier, à cause de sa voie combative droite et de son exigence d'un travail unitaire dans les mouvements de salaires, s'exclutait de la communauté catholique, sous prétexte de s'être adonné à l'idéologie marxiste.

Lors de l'occupation hitlérienne, les membres de l'Union se joignirent aussitôt au Front de libération du peuple slovène.